

WANTROUWEN EN KWADE TROUW

De Griekse Burgeroorlog, 1943-1949

De jaren 1940-1950 behoren tot de meest onderzochte perioden uit de geschiedenis van Griekenland en een gestage stroom van publikaties is daarvan het gevolg. Toch kampt iedereen die de hoogst ingewikkelde gebeurtenissen uit die tijd wil verklaren met het probleem dat veel Grieks bronnenmateriaal nog niet toegankelijk is, ook al is er de laatste jaren wel wat meer beschikbaar gekomen, vooral uit de archieven van de KKE (*Kommounistiko Komma Ellados* = Communistische Partij van Griekenland). Er blijft nog veel duister en men ontkomt er niet aan hier en daar te speculeren over de motieven van de hoofdrolspelers¹.

Een burgeroorlog grijpt doorgaans dieper in een samenleving in dan een oorlog tegen een externe vijand. De gevolgen van de strijd zijn in de Griekse samenleving lang merkbaar geweest en in sommige opzichten nog steeds onder de maatschappelijke oppervlakte te bespeuren. In het Griekse geval was de burgeroorlog echter niet uitsluitend een binnenlandse zaak. Traditioneel speelt een zogenaamde *buitenlandse factor* een rol in de Griekse politiek. Het moderne Griekenland heeft op zichzelf al zijn ontstaan grotendeels te danken aan ingrijpen van Engeland, Frankrijk en Rusland tegen de Ottomanen (de zeeslag bij Navarino, 1827). Gedurende een groot deel van de geschiedenis hebben de grote mogendheden, in het bijzonder Groot-Brittannië tot 1947 en de Verenigde Staten daarna, tot aan het begin van de jaren '80, grote invloed uitgeoefend op het doen en laten van Griekenland. Pas met het aantreden van de eerste PASOK (*Panellinio Sosialistiko Kinima* = Panhelleense Socialistische Beweging)-regering lijkt de Amerikaanse invloed te zijn afgenomen en gedeeltelijk te zijn vervangen door die van de Europese Unie (destijds Europese Gemeenschap), alhoewel Griekenland de laatste jaren nogal eens met zijn Europese partners van mening verschilt over de koers van zijn buitenlandse politiek².

In dit artikel wil ik, naast de behandeling van de burgeroorlog op zichzelf, kort stilstaan bij enkele facetten van de *buitenlandse factor*. Ten

¹ Smith, Ole L., 'Marxism in Greece: The Case of the KKE', in: *Journal of Modern Greek Studies [JMGS]*, vol. 3/1, 1985.

Smith, Ole L., 'The Greek Communist Party, 1945-9' in: Close, David. H., *The Greek Civil War, 1943-1950. Studies of Polarization*. Londen/New York 1993, p.130. Hierna: Close/Smith.

² Zie: Klok, Kees, 'Buitenbeen op de Balkan. Aspecten van de Griekse buitenlandse politiek na de Tweede Wereldoorlog', in *KLEIO* 10, 1994.

eerste gaat het om de vraag naar de gevolgen van de Amerikaanse interventie van 1947-49 en ten tweede wil ik de vraag behandelen in hoeverre de zogenaamde Macedonische Kwestie de loop van de burgeroorlog heeft beïnvloed.

Oorlog en bezetting

Toen de Italianen op 28 oktober 1940 de Griekse regering een ultimatum stelden, waarop minister-president en sterke man Metaxas resoluut 'ochi' (nee) antwoordde, ontstond er in het endemisch politiek verdeelde Griekenland een uniek gevoel van saamhorigheid. Als één man schaarde het Griekse volk zich achter het leger, dat met grote voortvarendheid de Italiaanse troepen tot ver over de Albanese grens terug dreef.

Zachariadis, de secretaris-generaal van de KKE, die als partij onder Metaxas intensief vervolgd was en als politieke factor weinig betekenis meer had, verklaarde dat het de plicht van iedereen was om het fascisme te bestrijden. Dat deze verklaring een maand later gevolgd werd door een andere, waarin de oorlog tegen de Italianen als 'imperialistisch' werd betiteld en waarin hij opriep tot een wapenstilstand, is minder bekend³. Toen de Duitsers op 6 april 1941 'operatie Marita' aanvingen en Griekenland binnenvielen, verkeerde de KKE kortstondig in de moeilijke positie dat zij zich tegen de bondgenoot van de Sovjetunie (het Molotov-Von Ribbentrop-Pact van 1939) zou moeten keren, waardoor zij in opperste verwarring geraakte⁴. Uit deze situatie werd zij verlost door de Duitse inval in de Sovjetunie in juni 1941.

Geklungel op het hoogste niveau in de Griekse en Britse militaire leiding, de snelle ineenstorting van Joegoslavië en de Duitse overmacht leidden eind april tot de bezetting van het vasteland en de maand daarop tot de val van Kreta. Er brak een periode van diepe ellende aan voor de bevolking, een periode waarin de hopeloos verzwakte en verdeelde KKE zou uitgroeien tot de ruggegraat van de belangrijkste verzetsbeweging tegen de As-mogendheden.

Het verzet

Griekenland was dan wel snel veroverd, maar al spoedig zou blijken dat het niet gemakkelijk bezet te houden viel. De geografische situatie - het

³ Kousoulas, D.G., *Revolution and Defeat. The Story of the Greek Communist Party*. London 1965, p.142. Hierna: Kousoulas.

⁴ Kousoulas, p.144 vv.

ruige bergachtige binnenland en de naar verhouding zeer lange kustlijn - maakten het land tot een ideaal guerrilla-terrein. Daarbij kwam de traditie van opstand en verzet, die teruggaat op eeuwen Turkse bezetting, de vrijheidsoorlog in het begin van de negentiende eeuw en de strijd om Macedonië. De wijze waarop het verzet vorm kreeg zou bepalend blijken voor de naoorlogse jaren en leiden tot een burgeroorlog.

De KKE nam het voortouw bij de organisatie van het verzet. Een neveneffect van de vervolgingen tijdens de periode Metaxas was dat de partij gewend geraakt was aan ondergrondse activiteiten, een ervaring die haar nu ten goede kwam⁵. In september 1941 werd op instigatie van de KKE het EAM (*Ethniko Apeleftherotiko Metopo* = Nationaal Bevrijdingsfront) opgericht. Deze organisatie, de enige van nationale allure, telde binnen haar gelederen niet alleen communisten, maar ook een aantal andere, links georiënteerde partijtjes, al waren het wel de eerstgenoemden die er hun stempel op drukten. Het EAM richtte vervolgens (in december) een gewapende arm op, ELAS (*Ethnikos Laïkos Apeleftherotikos Stratos* = Nationaal Volksbevrijdingsleger), dat in de zomer van 1942 zijn eerste acties in het bergland begon.

In de winter van 1941-42 kreeg ook het niet-communistische verzet gestalte. De belangrijkste organisaties hier waren de EKKA (*Ethniki ke Kinoniki Apeleftherosis* = Nationale en Sociale Bevrijding) en het EDES (*Ethnikos Dimokratikos Ellinikos Syndesmos* = Nationaal Democratisch Grieks Verbond). Beide organisaties waren slechts van lokale betekenis. EDES had zijn machtsbasis in Epirus, terwijl EKKA voornamelijk in het Parnassosgebergte opereerde. ELAS, EDES en EKKA stonden van het begin af aan wantrouwend tegenover elkaar, al hadden zij, naast het bestrijden van de As-mogendheden, nog een zaak gemeen: alle drie koesterden zij op dat ogenblik republikeinse opvattingen. Dit maakte de kwestie van de terugkeer van koning George II na de bezetting tot een delicate zaak, te meer daar de Geallieerden, met name de Britten, aan het herstel van de monarchie een zeer groot belang hechtten.

De eerste ronde

Het EAM/ELAS groeide spoedig uit tot de grootste en belangrijkste verzetsbeweging. Dit succes was in niet geringe mate te danken aan de aantrekkingskracht op veel jongeren en vrouwen, door een openlijk gepropa-

⁵ Clogg, Richard, *A Short History of Modern Greece*, second edition, Cambridge 1987 (1979), p.139. Hierna: Clogg/SH.

gandeerd emancipatiestreven⁶. Bovendien was, zoals we reeds opmerkten, de beweging, in tegenstelling tot andere verzetsgroepen, nationaal georganiseerd. Om niet-communisten, die een aanzienlijk deel van het EAM/ELAS uitmaakten, niet tegen zich in het harnas te jagen, vermeed de KKE bovendien geijkte kreten als 'de proletarische revolutie' of 'een regering van arbeiders en boeren', maar sprak zij in termen van nationale overleving en bevrijding⁷. Hierdoor wist zij vermoedelijk ook het traditionele wantrouwen van de plattelandsbevolking jegens politiek links te verminderen.

Het succes van het EAM/ELAS baarde de Britten al vroeg zorgen, vandaar dat zij de beweging aanvankelijk slechts mondjesmaat steunden en vooral probeerden haar invloed te beperken door actieve hulp aan het EDES. Toen de Geallieerden in de zomer van 1943 acties in Griekenland voorbereidden om Hitlers aandacht af te leiden in verband met de invasieplannen op Sicilië, realiseerden de Engelsen zich dat de steun van het ELAS hard nodig was, waardoor zij, althans tijdelijk en niet van harte, van opstelling veranderden. De geallieerde strategie was uiteraard allereerst gericht op het verslaan van de As-mogendheden. Voor dit doel was, in de beroemde woorden van Churchill, zelfs samenwerking met de duivel geoorloofd. Vandaar ook de Britse steun voor de Joegoslavische partizanen onder Tito, die zich uiteindelijk ontpopten als de sterkste verzetsbeweging in Joegoslavië en dus voor de Geallieerden als de bruikbaarste partner. Een vergelijkbare positie nam het EAM/ELAS in Griekenland in.

Tussen het ELAS en het EDES boterde het vanaf het begin niet. Ideologische tegenstellingen lagen hieraan ten grondslag, maar ook de toenemende bereidheid binnen het ELAS om zijn dominante positie in het verzet met geweld te verdedigen. Toch slaagden de Britten er in om in juli 1943, via hun bij het verzet gearachuteerde militaire missie, de guerrilla korte tijd op één lijn te krijgen. Er werd een gezamenlijk hoofdkwartier opgezet, waarin het EAM/ELAS drie van de zes plaatsen verkreeg, terwijl er voor het EDES, de EKKA en de Engelsen elk één zetel was gereserveerd. Deze opzet droeg enige vrucht, met name de succesvolle aanslag op het Asopos spoorwegviaduct, maar de samenwerking zou geen lang leven beschoren zijn.

De tegenstellingen tussen de partijen namen sterk toe na de mislukte conferentie van Cairo, in augustus 1943. Een delegatie van het Griekse verzet, waarvoor het EAM/ELAS vier van de zes leden leverde, werd opgehaald vanaf een geïmproviseerd vliegveld in Thessalië, een fraai

⁶ Clogg, Richard, *A Concise History of Greece*, Cambridge 1992, p.125-127. Hierna: Clogg/CH.

⁷ Kousoulas, p.147.

huzarenstukje, en naar de Egyptische hoofdstad overgebracht voor besprekingen. Die liepen op niets uit, doordat de delegatie eisen stelde waarop de Geallieerden en de regering in ballingschap onder geen voorwaarde wilden ingaan. Deze kwamen ten eerste neer op een belofte dat de koning niet zou terugkeren alvorens er een referendum over de monarchie zou zijn gehouden. Ten tweede eiste men enkele belangrijke ministersposten op, te weten die van binnenlandse zaken, oorlog en justitie. Onverrichter zake werden de delegatieleden door hun geschrokken gastheren zo snel mogelijk weer naar hun basis teruggevoerd. Deze episode leidde tot een sterke polarisatie. Het is logisch te veronderstellen dat in kringen van het niet-communistische verzet het altijd al substantiële wantrouwen jegens het EAM/ELAS groeide door de steeds dominantere rol die het trachtte te spelen. Ter linkerzijde ontstond ondermeer opschudding over de houding van de commandant van het EDES, kolonel Napoleon Zervas, die in steeds rechtser, royalistischer, vaarwater terecht kwam en in zijn organisatie zelfs een paar lieden tolereerde die verdacht werden van samenwerking met de Duitsers⁸. Binnen enkele weken beschuldigde ELAS het EDES dan ook van collaboratie met de vijand en braken er gevechten uit tussen beide partijen, die de hele winter voortduurden. Deze strijd, die uiteindelijk werd beëindigd na moeizame bemiddeling door de Engelsen, Amerikanen en Russen, is de geschiedenis ingegaan als de eerste ronde van de burgeroorlog.

De Duitsers, die er na de capitulatie van de Italiaanse troepen in september 1943 (bij gelegenheid waarvan het ELAS grote Italiaanse wapenvoorraden in handen vielen) alleen voorstonden, afgezien van de Bulgaarse aanwezigheid in Thracië en Macedonië, begroetten het uitbreken van onderlinge gevechten met vreugde. Om het verzet in te dammen begonnen zij met het oprichten van zogenaamde veiligheidsbataljons, die onder bevel stonden van de marionettenregering in Athene. Deze bataljons bestonden voornamelijk uit collaborateurs en rechtse elementen wier angst voor het communisme groter was dan hun afkeer van de nazi's⁹. Uit de kringen van deze bataljons zou de rechtse terreur worden gevoed die in een later stadium het vuur van de burgeroorlog krachtig zou aanwakkeren.

De tweede ronde

In maart 1944 deed het EAM een stap die de Britten en de Griekse regering in ballingschap allerminst verblijdde. Het riep het PEEA (*Politiki*

⁸ Woodhouse, C.M., *Modern Greece. A Short History*, London 1986⁴ p.247. Hierna: Woodhouse.

⁹ Clogg/CH, p.132.

Epitropi Ethnikis Apeleftherosis = Politiek Comité voor Nationale Bevrijding) in het leven, dat de reeds bevrijde delen van het land moest gaan besturen. Dit comité werd in Cairo beschouwd als een rechtstreekse bedreiging van het gezag van de regering in ballingschap, hoe theoretisch dit gezag op dat ogenblik ook nog was. Dit gevoel werd nog versterkt toen er, kort na de oprichting van het PEEA, een munitie uitbrak onder de Griekse troepen in Egypte. Deze eisten de vorming van een regering van nationale eenheid, waarvoor het PEEA als uitgangspunt moest dienen. De munitie werd door de Britten bliksemsnel de kop ingedrukt, maar droeg sterk bij tot de impasse tussen Cairo en het EAM/ELAS. Bovendien werd het wantrouwen tussen links en de rest van het verzet weer gevaarlijk aangewakkerd. Met de EKKA zou het ELAS overigens dat voorjaar definitief afrekenen. Het EDES, het belangrijkste doelwit van links tijdens de eerste ronde, stond, dankzij Britse steun, daarvoor nog iets te sterk.

Ondertussen trok het Rode Leger Bessarabië binnen in de richting van de Balkan. Naarmate de Duitsers en hun overgebleven bondgenoten meer en meer teruggedrongen werden, werd Griekenland, zoals zo vaak in zijn geschiedenis, een pion in het spel tussen de grote mogendheden, in dit geval tussen Groot-Brittannië en de Sovjetunie. Churchill was zeer bezorgd over de mogelijkheid van een communistische machtsovername in Griekenland¹⁰. Het was duidelijk dat Engeland dat als een bedreiging zag van zijn vitale route naar India en naar de olievelden van het Midden-Oosten. In oktober 1944 kwamen Churchill en Stalin ten slotte tot de bekende afspraak dat Roemenië overwegend onder de invloed van de Sovjetunie zou komen en Griekenland voornamelijk onder die van Groot-Brittannië.

Om de politieke impasse te doorbreken riep de nieuwe premier van de Griekse regering in ballingschap, de Venizelist¹¹ George Papandreou, die orde moest scheppen in de verwarring ontstaan na de munitie in Egypte, een conferentie van alle partijen bijeen in Libanon, in mei 1944. Het EAM/ELAS en het PEEA, die beide de munitie veroordeeld hadden, stuurden enkele afgevaardigden, die, door de andere partijen en de raspoliticus Papandreou in het defensief gedrongen, akkoord gingen met een overeenkomst waarbij alle guerrilla-eenheden onder het bevel van een regering van nationale eenheid kwamen. In deze regering werden slechts enkele ondergeschikte ministeries aan EAM-vertegenwoordigers toebedeeld. Het centraal comité van het EAM, ontevreden over het bereikte resultaat en niet van zijn macht voetstoots uit handen te geven, verwierp de overeenkomst en eiste op luide toon het

¹⁰ Clogg/SH, p.149.

¹¹ Venizelisten: voor de Tweede Wereldoorlog republikeinse liberalen.

aftreden van Papandreou, die bekend stond als een stevige anti-communist¹².

De impasse bleef voorlopig bestaan. Het EAM/ELAS werd meer en meer beschouwd als een potentieel gevaar en een werktuig in handen van de communisten. Gevreesd werd dat de organisatie gebruik zou maken van het machtsvacuüm dat zou ontstaan na de aftocht van de Duitse bezettingstroepen. In augustus 1944, nog voor de terugkeer van de Griekse regering in ballingschap in Athene (18 oktober 1944), ging het EAM/ELAS evenwel onverwacht akkoord met de Libanon-overeenkomst. Waardoor deze ommezwaaai werd veroorzaakt is vooralsnog niet te achterhalen. Richard Clogg vermoedt dat de Russische militaire gezant Popov de EAM/ELAS-leiding heeft beïnvloed. Men zou kunnen veronderstellen dat Stalin de KKE tot een coöperatieve opstelling bewoog omdat in deze fase van de oorlog een goede verstandhouding met zijn bondgenoten nog van groot belang was, niet alleen om ongestoord zijn plannen met Oost-Europa voor te bereiden, maar ook omdat de Sovjetunie nog aanzienlijke materiële steun uit de Verenigde Staten ontving. Voor een gestaalde communistenvreter als Dimitris Kousoulas is het zonneklaar dat het EAM/ELAS zich niet tot een conflict met de Britten wilde laten verleiden voordat het sterk genoeg was om de macht daadwerkelijk te kunnen overnemen¹³.

Hoe het ook zij, in oktober 1944 stonden alle verzetseenheden formeel onder het bevel van luitenant-generaal Ronald Scobie, commandant van de Britse troepen die de regering Papandreou bij haar terugkeer vergezelden. In de voorlopige regering in Athene zetelden bovendien zes EAM-leden, zij het niet op sleutelposities. De regering stond voor een immense taak. Hongersnood en inflatie teisterden het land, levensgroot doemde het probleem op van wat te doen met de collaborateurs en, wellicht het ingewikkeldste van al: hoe ontwapende men de guerrilla-eenheden om die vervolgens onder te brengen in een geregelde strijdmacht? Dit laatste en voor Papandreou zeer urgente probleem zou al spoedig voor grote verdeeldheid zorgen.

De nieuwe reguliere strijdkrachten zouden gevormd worden uit onderdelen van het EDES, het ELAS en van de Griekse troepen die met Papandreou uit Egypte waren gekomen. De verhouding tussen de drie constituerende delen was echter zo geregeld dat het ELAS meende dat zijn invloed onaanvaardbaar zou slinken. Daarom trok het zijn belofte in om op uiterlijk 10 december 1944 te demobiliseren. De Engelsen, die de zaak zeer hoog opnamen, dreigden daarop met geweld, terwijl de EAM/ELAS-minis-

¹² Clogg/SH, p.148-149.

¹³ Kousoulas, p.159.

ters boos uit de regering stapten. In snel tempo werd het conflict op de spits gedreven. Op 3 december organiseerde het EAM een massabetoging op het Sýndagmaplein in Athene. Voor deze demonstratie had de regering aanvankelijk toestemming gegeven, maar die later weer ingetrokken. Daaraan lieten de betogers zich echter niets gelegen liggen. Uiteindelijk eindigde de bijeenkomst in een chaos toen de politie het vuur opende, waardoor er doden en gewonden vielen. Binnen enkele dagen braken er nu overal in Athene gevechten uit tussen leden van het EAM/ELAS enerzijds en regeringsgezinden en de Britse troepen anderzijds. Deze gevechten, die zouden voortduren tot 11 januari en waarbij de Britten overhaast versterkingen uit Italië moesten laten aanrukken om niet onder de voet te worden gelopen, zijn de geschiedenis ingegaan als de Tweede Ronde in de burgeroorlog.

Tijdens de gevechten bleven zowel de Amerikanen als de Russen strikt neutraal. Ook bleef de strijd beperkt tot Athene en omgeving. De kleine Britse garnizoenen in Thessaloniki, Patras en Volos werden niet aangevallen. Hieruit kan men concluderen dat het EAM/ELAS op dat ogenblik niet uit was op een volledige machtsovername en zeker niet op een coup in opdracht van Moskou, dat zich keurig hield aan de overeenkomst met Churchill. Clogg concludeert dat het EAM/ELAS voornamelijk de verwijdering van de persoon Papandreou uit de regering wilde¹⁴.

John O. Iatrides meent dat de oorzaken van de gevechten gezocht moeten worden in de oplopende spanningen en frustraties, zowel binnen als tussen de partijen, en niet in een vooropgezet communistisch plan om de macht te grijpen. Hij wijst ondermeer op de groeiende onvrede binnen het EAM/ELAS omdat steeds duidelijker werd dat de verwachting in het naoorlogse Griekenland een rol van betekenis te kunnen spelen niet uitkwam. Daarbij nam het wantrouwen jegens de regering, door de plannen met het leger, maar ook door het uitblijven van de beloofde aanpak van collaborateurs en van een oplossing van de koningskwestie, voortdurend toe, waardoor een explosieve situatie ontstond¹⁵.

David Close wijst op de invloed van het machtsvacuüm dat ontstond door de terugtrekking van de Duitsers, waardoor de communisten en de krachten van (ultra)rechts hun toevlucht tot geweld zochten, rechts vanwege een diep wantrouwen jegens het communisme, links om zijn positie in het naoorlogse Griekenland veilig te stellen¹⁶. De regering Papandreou stond

¹⁴ Clogg/SH, p.155.

¹⁵ Iatrides, John O., *Revolt in Athens. The Greek Communist "Second Round", 1944-1945*, New Jersey 1972, p.278 e.v.

¹⁶ Close, David H., *The Greek Civil War, 1943-1950. Studies of Polarization*,

een te gering aantal middelen ter beschikking om dit vacuüm effectief op te vullen.

In een poging de partijen te verzoenen reisden Churchill en zijn minister van buitenlandse zaken Eden op tweede Kerstdag, op het hoogtepunt van de strijd, naar Athene. Er kwam geen einde aan de gevechten, maar wel raakte Churchill onder de indruk van de diepe verdeeldheid over de toekomst van de monarchie. Als tijdelijke oplossing ging hij daarom akkoord met de benoeming van aartsbisschop Damaskinos, een man die kort tevoren nog het onderwerp van een bloemrijke scheldkanonnade door de Britse ijzervreter was geweest, tot regent. Ook ruimde premier Papandreou het veld voor de republikeinse veteraan Plastiras. Hierdoor kon het EAM/ELAS, door de Britten langzamerhand in het nauw gedreven, zonder al te veel gezichtsverlies akkoord gaan met een wapenstilstand¹⁷.

Besprekingen leidden tot de ondertekening van de zogenaamde Varkiza-overeenkomst (12 februari 1945). Het ELAS stemde daarbij toe in het inleveren van zijn wapens. In ruil daarvoor beloofde de regering een amnestie voor politieke misdrijven, het aanpakken van collaborateurs (waaronder nogal wat ex-leden van de veiligheidsbataljons) binnen het leger en het politie-apparaat, een garantie voor de democratische vrijheden en tenslotte verkiezingen na een referendum over de toekomst van de monarchie.

De derde ronde

Op papier werd in Varkiza heel wat bereikt. De resultaten in de praktijk vielen nogal tegen. De polarisatie tussen het EAM/ELAS en rechts (o.a. royalistische officieren en andere anti-communistische militairen, restanten van het EDES en van de veiligheidsbataljons uit de bezettingstijd) bleef toenemen. Het geweld kwam nu vooral van rechts, vooral nadat bekend werd dat een aantal van de 8000 gijzelaars die het ELAS had gemaakt tijdens de gevechten in Athene, om het leven was gebracht. Van de berechting van collaborateurs kwam niets terecht en de regering kreeg geen greep op het geweld tegen aanhangers van links. Er vonden verschillende regeringswisselingen plaats, zonder dat die leidden tot een verbetering van de politieke en deplorabele economische situatie.

De KKE en het EAM/ELAS probeerden zo goed als mogelijk te

London/New York 1993, p.2 vv.

¹⁷ Woodhouse, p.254.

blijven functioneren onder het leiderschap van de intussen uit het concentratiekamp Dachau teruggekeerde Nikos Zachariadis. Toen er uiteindelijk verkiezingen werden uitgeschreven op 31 maart 1946, kwamen zij met een aantal bezwaren. In de eerste plaats was men ontevreden over de schending van de afspraak dat het referendum over de monarchie vóór de verkiezingen zou worden gehouden. Bovendien werd van de regering geëist dat zij eerst een einde aan de rechtse terreur zou maken, omdat in het geweldklimaat van een eerlijke stemming geen sprake kon zijn. Onder Britse druk werden de verkiezingen echter doorgezet. Daarop besloot de KKE deze te boycotten. Later heeft zij toegegeven dat dit een niet bijster slim besluit was¹⁸, aangezien de stem van links in het parlement door eigen toedoen nagenoeg het zwijgen werd opgelegd.

Vijf maanden later vond het referendum plaats over de toekomst van de monarchie. Er bleek een meerderheid voor terugkeer van de koning te zijn. Kennelijk had een aantal niet-communistische republikeinen toch voor de monarchie gekozen, volgens Clogg uit angst voor het communisme¹⁹. Daarbij moeten we ook bedenken dat verzetsbewegingen niet altijd representatief zijn voor de brede lagen van een bevolking. Kennelijk waren de monarchistische sentimenten onder de kiezers sterker dan verondersteld als alleen naar het Griekse verzet wordt gekeken. Op 27 september keerde koning George terug in Athene; in april van het jaar daarop overleed hij en werd opgevolgd door zijn broer Paul.

De regering van de populist²⁰ Tsaldaris, die na de verkiezingen van maart gevormd was, stak geen vinger uit om het geweld van rechts te beteugelen, maar nam wel krachtige maatregelen tegen links²¹. De situatie gleed in snel tempo af, omdat de slachtoffers van rechts hun lot allerminst lijdzaam wensten te ondergaan. Steeds meer aanhangers van links zochten opnieuw hun heil in de bergen. Een linkse verzetsgroep had al voor de verkiezingen een aanval gepleegd op het dorp Litchoro aan de voet van de Olympos. De gewapende incidenten namen nu echter in aantal toe. Er ontstond een geweldsspiraal waarin niet alleen politieke tegenstanders elkaar te lijf gingen, maar waarin soms ook dankbaar gebruik werd gemaakt van de

¹⁸ Clogg/SH, p.158.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ De monarchistische Populaire of Volkspartij was de belangrijkste partij ter rechterzijde.

²¹ Avgoustidis, A., *De Griekse vakbeweging in de jaren '40 en de marges van de politiek*. Amsterdam 1988, p.140.

ideologische tegenstellingen om familievetes, dorpsruzies en persoonlijke conflicten te beslechten. Persberichten en foto's uit die tijd getuigen van de gruwelen waarmee de strijd in toenemende mate gepaard ging. In oktober 1946 werd door de guerrilla, waarin de KKE inmiddels volledig de dienst uitmaakte, de oprichting van het Democratisch Leger van Griekenland (*Demokratikos Stratos Ellados*) aangekondigd, dat onder bevel kwam te staan van Markos Vafiadis. Nu was er sprake van een volledige burgeroorlog. Deze is de geschiedenis ingegaan als de zogenaamde derde ronde.

Al spoedig beschuldigde Athene zijn communistische buurlanden van openlijke steun aan de guerrilla. Ook leek het erop alsof de Sovjetunie zijn neutrale standpunt had gewijzigd door steeds luider te eisen dat Engeland zijn troepen uit Griekenland moest terugtrekken. Van een directe steun van Stalin aan de Griekse communisten is echter tot op heden niets gebleken. Of de communistische buurlanden in het begin van de derde ronde hun Griekse geestverwanten al volop steunden is nog maar de vraag. De KKE hinkte zelf op twee gedachten: enerzijds het bewandelen van de parlementaire weg, al had ze die bemoeilijkt door het boycotten van de verkiezingen, anderzijds de gewapende strijd²², die haar, althans in de eigen opinie, was opgedrongen door ultra-rechts en de onmacht c.q. onwil van de regering. Dat haar echter door de regering *officieel* weinig in de weg werd gelegd mag blijken uit het merkwaardige feit dat de KKE pas verboden werd in december 1947, negen maanden na de Amerikaanse interventie.

Het lijkt erop dat de communistische zusterpartijen aanvankelijk aandrongen op het eerste alternatief en pas in de loop van 1947, door de KKE min of meer voor een voldongen feit geplaatst, de gewapende strijd begonnen te steunen. Hierop duidt bijvoorbeeld het telegram van de Bulgaarse leider Dimitrov, waarvan Ole Smith gewag maakt. Daarin gaf hij de leiding van de KKE te verstaan dat de gewapende strijd op dat ogenblik niet de voorkeur had. Naar het zich liet aanzien berustte ook de Sovjet-leiding in de koers van de KKE, die vermoedelijk geheel op eigen houtje werd uitgestippeld in het vertrouwen dat de geestverwanten van over de grens wel de noodzakelijke hulp zouden bieden. Dat de omvang van deze steun nog geenszins duidelijk was en dat de Westerse wereld inmiddels, onder druk van het groeiende wantrouwen tussen Oost en West vastbesloten leek een linkse machtsovername in Griekenland te voorkomen, schijnt de besluitvorming binnen de KKE niet of nauwelijks te hebben beïnvloed²³. Tenslotte kwam er weliswaar hulp uit Albanië, Bulgarije en vooral Joegoslavië, maar het is

²² Zie: Close/Smith p.137-141.

²³ Close/Smith p.142.

tekenend dat de Voorlopige Democratische Regering (*Proisorini Dimokratiki Kyvernisis*) die in 1947 door de Griekse communisten werd uitgeroepen noch door de Sovjetunie noch door haar satellietstaten werd erkend.

Het slecht getrainde en zwak bewapende Griekse regeringsleger kon, ondanks Britse steun, aanvankelijk nauwelijks tegen het Democratisch Leger op. Het door de wereldoorlog economisch sterk verzwakte Engeland liet in het voorjaar van 1947 weten dat het de hulp aan Athene niet langer kon volhouden. Daarop namen de Amerikanen de fakkel over. Op 12 maart 1947 kondigde president Truman in een dramatische rede in het Congres zijn befaamde doctrine af, op grond waarvan een uitgebreid hulpprogramma aan Griekenland en Turkije werd ingesteld, om het communistische gevaar te keren.

De nederlaag

De Amerikaanse interventie in het conflict had grote gevolgen, waarop ik nog terugkom. Immers, de economische en militaire steun leidde er uiteindelijk toe dat het Democratische Leger (DL) danig in het nauw gedreven werd. Niet alleen de groeiende kracht van het Griekse leger was hier echter debet aan. De steun voor links, die met name in Noord-Griekenland aanvankelijk aanzienlijk was, nam behoorlijk af, onder andere door de opstelling van de KKE in de kwestie Macedonië en door het bekend worden van het overbrengen van zo'n vijftienduizend Griekse kinderen naar het Oostblok 'om veiligheidsredenen'. Ook andere factoren droegen bij tot de uiteindelijke nederlaag van het DL.

De steun die het DL van over de noordgrens ontving kon niet in de schaduw staan van wat de Amerikanen aan hulp aan Athene gaven. Daarbij kan men zich afvragen of het enthousiasme in het Oostblok voor de strijd wel zo groot was als de KKE veronderstelde. Ook is bekend dat de Sovjetunie in het voorjaar van 1949 aandrong op het staken van de strijd, toen het DL zover was teruggedrongen dat de Griekse regeringstroepen eventueel in staat waren om Albanië binnen te vallen. Om dat te voorkomen wenste Stalin een einde aan alle gevechtshandelingen²⁴.

Bovendien bracht de strategie waarop het DL overging nadat Zachariadis erin was geslaagd om begin 1949 het bevel van Vafiadis over te nemen, zijn troepen in een aanzienlijk nadeel. Qua bewapening en training waren zij niet geschikt voor het voeren van een conventionele strijd. Vafiadis stond dan ook een guerrilla-tactiek voor, die tot op dat ogenblik redelijk succesvol

²⁴ Zie: Kondis, B., 'The Termination of the Greek Civil War: its international implications', in: *Balkan Studies* vol. 29, nr. 2., 1988.

was. De KKE-leiding besloot echter juist het gebied dat het DL beheerste op conventionele wijze tegen de regeringstroepen te verdedigen, die daardoor in staat gesteld werden de ene slag na de andere te winnen.

Een andere factor was de keuze die de KKE maakte in het conflict tussen Stalin en Tito, dat in de loop van 1948 leidde tot een openlijke breuk. De KKE steunde in dit conflict de Russische leider, wat er toe bijdroeg dat de hulp uit Joegoslavië aanzienlijk verminderde en tenslotte ophield, toen Tito in juli 1949 de grens sloot voor het DL. Welke motieven aan de keuze voor Stalin ten grondslag lagen is vooralsnog duister. Een ideologisch motief kan de sympathie voor een internationaal communisme zijn geweest, zoals Moskou dat uitdroeg tegenover het meer op eigen land gerichte communisme à la Tito²⁵. Bovendien moeten we bedenken dat de hulp van Belgrado niet geheel belangeloos was. We mogen veronderstellen dat de ideeën van Tito over de uiteindelijke omvang van de Joegoslavische Federatie bij een groot deel van de aanhang van het DL en de KKE op grote bezwaren stuitte. Persoonlijke loyaliteit van de in Moskou opgeleide KKE-leiding jegens Stalin kan naar mijn mening ook een rol hebben gespeeld. Daarbij komt dat de partijleiding wel vaker onhandig opereerde en daardoor schade berokkende aan de communistische zaak. Te hoge verwachtingen ten aanzien van de steun voor de guerrilla en de erkenning van de Voorlopige Democratische Regering, een verkeerde beoordeling van de militaire kwaliteiten van het DL en de onhandige opstelling in de kwestie Macedonië mogen hier voorbeelden van zijn.

Aan de derde en laatste ronde kwam tenslotte een einde toen het Griekse leger in de zomer van 1949 de laatste resten van het DL verdreef uit de streek van de Grammos en Vitsi. Zij vluchtten over de Albanese grens. In oktober kondigde de uitgeweken KKE-leiding een 'voorlopig einde' van de gewapende strijd aan. Een einde dat uiteindelijk definitief bleek te zijn.

Clïëntstaat van Washington

De Amerikanen begonnen zich, zoals gezegd, vanaf het voorjaar van 1947 op grote schaal met de burgeroorlog te bemoeien. Niet door het rechtstreeks sturen van gevechtstroepen, maar door het zenden van instructeurs die het regeringsleger moesten trainen, door het leveren van grote hoeveelheden militair materieel, door het verbeteren van de (militaire) infrastructuur en door het verschaffen van omvangrijke economische steun. De vraag is nu wat voor gevolgen dit op korte en lange termijn had voor Griekenland.

²⁵ O'Ballance, E., *The Greek Civil War, 1944-1949*, London 1966, p.212.

Al voordat de Engelsen de handdoek in de ring gooiden, was er op de Amerikaanse ambassade ongerustheid ontstaan over de ontwikkelingen in het land. Op 20 februari 1947 stuurde ambassadeur MacVeagh een telegram naar Washington, waarin hij wees op de wenselijkheid van militaire steun aan Athene. Op grond hiervan adviseerde Dean Acheson, toenmalig Undersecretary of State, zijn chef Marshall de levering van militair materieel serieus te overwegen²⁶. Alsof het om een bovennatuurlijk voorval ging, ontving Washington slechts een paar uur na Achesons memorandum bericht van de Engelsen, dat zij niet langer in staat waren de Grieken te blijven steunen.

In de zomer van 1947 kwam het Amerikaanse hulpprogramma, dat aanvankelijk logischerwijze vooral uit militaire steun bestond, op gang. Daarbij stak Washington niet onder stoelen of banken dat uitvoering van de plannen betekende dat Athene een zeer grote mate van Amerikaanse bemoeienis diende te accepteren. Aangezien de strijd tegen de guerrilla op een allerongelukigste wijze verliep, hadden de Grieken in feite geen keuze. Het Amerikaanse optreden werd noodgedwongen aanvaard, hoewel de vergaande bemoeienis op lange termijn zou leiden tot het ontstaan van een tamelijk breed gedragen anti-Amerikanisme.

Ook op korte termijn ontstonden er wrijvingen. De Britse adviseurs die in Griekenland opereerden waren meestal goed op de hoogte van land en volk. Het optreden van de Amerikanen, die de Atheense ministeries gingen bevolken, werd nogal eens gekenmerkt door de onvermijdelijke zendingsdrang waarmee de bewoners van de Nieuwe Wereld behept lijken, maar deze ging niet zelden gepaard met een volstrekte onbekendheid met Griekse gewoonten en gevoeligheden. In de ogen van sommigen was er zelfs sprake van een soort semi-koloniale situatie, overeenkomstig met de Amerikaanse praktijken in Latijns-Amerika aan het begin van de 20e eeuw²⁷.

Niet alleen op ministerieel niveau verkreeg Washington zoveel zeggenschap dat het er veel op leek dat Athene een deel van zijn soevereiniteit had ingeleverd, maar uiteraard en vooral deed de Amerikaanse invloed zich gelden in de legertop, waar zelfs een gezamenlijke Amerikaans-Griekse generale staf werd gevormd. De Griekse strijdkrachten werden voor hun training en bewapening volledig afhankelijk van Washington. Die situatie bleef ook na de oorlog bestaan, mede door de toetreding van Griekenland tot de

²⁶ Iatrides, John O. (ed.), *Lincoln MacVeagh. Ambassador MacVeagh reports: Greece, 1933-1947*. Princeton 1980, p.712.

²⁷ Amen, M.M., *American Foreign Policy in Greece, 1944-1949. Military and Institutional Aspects*. Frankfurt am Main, 1978, p.99.

MacNeill, W.H., *The Metamorphosis of Greece since World War II*. Chicago 1978, p.82.

NAVO. Daardoor konden de militairen zich op den duur voor een groot deel onttrekken aan de controle van de politiek²⁸, waardoor het leger, tot lang na de burgeroorlog, een soort staat binnen de staat kon vormen. Hetzelfde gold voor de geheime dienst KYP (*Kentriki Yperisia Plirophorion* = Centrale Inlichtingendienst), die werd betaald en getraind door de CIA.

De economische hulp (bilateraal, maar ook in het kader van het Marshallplan) richtte zich aanvankelijk op verbetering van het wegen- en elektriciteitsnet. Door het eerste werd het binnenland toegankelijker, zodat de guerrilla gemakkelijker kon worden bestreden. Ook het vluchtelingenprobleem in de grote steden, met name in Thessaloniki en Athene, moest worden aangepakt. Dit was een erfenis uit de Tweede Wereldoorlog die door een nieuwe stroom vluchtelingen van het platteland tijdens de burgeroorlog een enorme omvang had aangenomen. Men boekte wel enige successen, maar pas op lange termijn zouden de economische inspanningen tot aanzienlijke resultaten leiden.

De Amerikaanse invloed deed zich politiek gezien nog tot lang na de burgeroorlog gelden. Amerikaanse ambassadeurs grepen tot ver in de jaren vijftig verschillende malen direct in om veranderingen van het kiesstelsel en in de samenstelling van coalitieregeringen af te dwingen, waarbij Athene niet zelden met de geldbuidel werd gechanteerd. Deze vaak botte interventies leidden steeds meer tot kritische reacties in de Griekse pers en hebben flink bijgedragen aan het ontstaan van anti-Amerikaanse gevoelens onder een deel van de bevolking.

De Macedonische kwestie²⁹

Toen in 1944 de Joegoslavische deelrepubliek Macedonië werd uitgeroepen, kwam de Macedonische Kwestie in een nieuwe fase. De Joegoslavische leider Tito had met het instellen van de deelrepubliek Macedonië twee doelen voor ogen. Allereerst ging het erom de macht van Servië, dat het vooroorlogse Joegoslavië overheerst had, te beperken. Op de tweede plaats gingen de Joegoslavische gedachten uit naar hereniging van Grieks, Bulgaars en Joegoslavisch Macedonië, dat vervolgens een deel van de Zuidslavische federatie zou moeten gaan uitmaken. Vooral het laatste streven kon aan Griekse zijde op weinig sympathie rekenen.

De KKE had wat Macedonië betreft een belast verleden. In 1924 besloot namelijk de Comintern, waarvan zij deel uitmaakte, dat er gestreefd

²⁸ Legg, Keith R., *Politics in Modern Greece*. Stanford 1969, p.222.

²⁹ Zie: De Boel, Gunnar, 'De Makedonische Kwestie', in: *Tetradio* 2, Gent 1993.

moest worden naar een verenigd Macedonië. Dit gebied zou moeten opgaan in een te vormen Balkanfederatie. Een meerderheid van de Griekse publieke opinie, inclusief een flink aantal sympathisanten van het communisme, was hier echter fel tegen gekant. Dat de KKE deze uitspraak, zij het schoorvoetend, onderschreef, heeft haar ontwikkeling in de jaren twintig en dertig aanzienlijk gefnuikt³⁰. Ongetwijfeld was men in communistische kring opgelucht toen de Comintern, in haar streven naar zogenaamde volksfrontregeringen, ruimte bood voor het omgooien van het roer.

Een verenigd Macedonië verdween tijdelijk van de agenda, om in 1944 via de Joegoslavische achterdeur weer binnen te komen. Dat bracht de KKE en het DL in een moeilijk parket. In het algemeen werd het idee van een verenigd Macedonië door links in Griekenland allerminst onderschreven. Zoals wel meer bij een buitenlandse dreiging (bijvoorbeeld de Italiaanse inval in 1940), riep de kwestie Macedonië bij de Grieken, ook bij de achterban van links, heftige patriotische gevoelens op. Bovendien bestond de aanhang van de KKE en andere linkse groeperingen voor een deel uit Grieken die verdreven waren uit Klein-Azië en geherhuisvest in Grieks-Macedonië. Zij moesten van de Cominternideeën absoluut niets hebben. Officieel stond de KKE er dan ook afwijzend tegenover³¹. Rechts buitte de reputatie van de KKE echter zoveel mogelijk uit. In de eerste plaats deed een verwijzing naar het 'Macedonische verleden' van de communisten het altijd goed in de propaganda. Bovendien hadden Slavo-Macedoniërs meegevochten met het EAM/ELAS, dat op zijn beurt weer had samengewerkt met de Joegoslavische partizanen. Hoewel deze samenwerking tot veel geruzie leidde en de Slavomacedonische eenheden binnen het ELAS tenslotte werden opgeheven en in oktober 1944 met geweld uit Grieks Macedonië verdreven, was dat voor de rechterzijde voldoende om te concluderen dat het EAM/ELAS (en zijn opvolger het DL) de 'anti-nationale' Macedonië-politiek van de KKE voortzette³².

De KKE en het DL stonden voor een dilemma. Enerzijds was men voor een aanzienlijk deel afhankelijk van Joegoslavische steun en vocht er, naarmate de tijd vorderde, een fors aantal Slavo-Macedoniërs aan haar zijde

³⁰ Kousoulas p.61.

³¹ Zie: Kondis, B., 'The 'Macedonian Question' as a Balkan Problem in the 1940's, in: *Balkan Studies* vol. 28, nr. 1, 1987.

³² Kofos, E., *The Impact of the Macedonian Question on Civil Conflict in Greece, 1943-1949*. Athene 1989, p.7. Hierna: Kofos.

mee (in 1949 zo'n dertig procent van de totale sterkte van het DL³³) anderzijds zou iedere openlijke steun voor een verenigd Macedonië door een meerderheid van de eigen aanhang als verraad aan de Griekse zaak worden gezien.

In 1944 werd in Joegoslavisch Macedonië de verzetsbeweging NOF³⁴ (*Narodni Osvoboditelen Front* = Volks Bevrijdingsfront) opgericht, waarvan de leden voornamelijk werden gerecruteerd uit Slavo-Macedoniërs die oorspronkelijk uit Griekenland afkomstig waren. In de loop van 1944 werden de activiteiten van de NOF, die gericht waren op vereniging van Grieks met Joegoslavisch Macedonië, nog op luide toon door Zachariadis veroordeeld. In de loop van het 1946 kwam het echter tot een openlijke toenadering en tenslotte tot gesprekken over samenwerking, die leidden tot een akkoord tussen KKE en NOF, gesloten op 24 november 1946. Dit hield nog allerm minst in dat de KKE en het DL toen al een verenigd Macedonië accepteerden, maar de samenwerking betekende wel een stap in de richting van Tito en van de doelen die deze uiteindelijk nastreefde.

De KKE en het DL waren voor het volhouden van de guerrilla volledig afhankelijk van hulp uit het noorden, vooral toen het effect van de Amerikaanse steun aan Athene meer en meer voelbaar werd. Vanuit dat oogpunt gezien lijkt het niet onlogisch dat men Tito in de veronderstelling wilde laten dat het Macedonische probleem geen onbespreekbare zaak was. Deze veronderstelling hield samenwerking met het NOF in. Anderzijds voorkwam men zo een crisis binnen de Griekse aanhang. Wel werd het Slavomacedonische element binnen de beweging en daarmee de roep om een verenigd Macedonië versterkt (hoewel ook opgemerkt dient te worden dat zich onder de Slavo-Macedoniërs binnen het DL eveneens een factie bevond die loyaal was aan het Griekse standpunt).

De vraag is waarom de KKE in het voorjaar van 1949 openlijk het streven naar een verenigd en autonoom Macedonië ging steunen. Enerzijds lijkt de stap niet onlogisch. Zij viel min of meer samen met de verwijdering van Vafiadis en de noodlottige verandering van de militaire strategie. Dat roept de vraag op of de manoeuvre geen poging was van Zachariadis om meer steun van de Cominform (de opvolger van de Comintern) en nu ook directe hulp van Stalin te verwerven, steun die hard nodig was gezien de breuk met Tito. Dit blijft door gebrek aan gegevens vooralsnog een vermoeden, maar als het juist zou zijn, kwam de leiding van de KKE van een koude

³³ Clogg/SH, p.163.

³⁴ In feite opvolger van het SNOF, de onafhankelijke Slavomacedonische organisatie, opgericht onder auspiciën van de CPY (Communistische Partij van Joegoslavië), wier eenheden tot in het voorjaar van 1944 binnen ELAS opereerden. Zie: Kofos, p.9 & 10.

kermis thuis, omdat Stalin niet lang daarna te kennen gaf voorstander van het beëindigen van de strijd te zijn. Dit, gevoegd bij het feit dat het besluit op grote weerstand bij de Griekse achterban stuitte en de motivatie van de rechtse tegenstanders opzweepte tot een hoogtepunt, nu het voor hen zonneklaar was dat het om 'landverraad' ging, leverde een aanzienlijke bijdrage tot de ondergang van het DL.

Clogg meent dat het feit dat het DL in de laatste fase van de oorlog een hoog percentage Slavo-Macedoniërs binnen zijn gelederen telde een rol heeft gespeeld bij het KKE-besluit³⁵. Dit is ongetwijfeld juist, maar een doorslaggevende factor kan het niet zijn geweest. Nooit was het aandeel Slavo-Macedoniërs hoger dan een derde en zij waren bovendien verdeeld in een 'Macedonische' en een 'Griekse' factie.

Er is wel verondersteld dat de stap een onderdeel zou zijn van de strategie van Stalin om Tito te isoleren en uit te schakelen. Door het DL zich te laten opwerpen als de verdediger van de Slavomacedonische zaak, zou zij ook aanhang in Joegoslavisch Macedonië verwerven en die van Tito aldus uithollen³⁶. Bovendien zou een verenigd Macedonië in een communistische Balkanfederatie de strategische positie van de Sovjetunie buitengewoon versterken. In hoeverre de Sovjets hier op uit waren is niet duidelijk. Gezien de uiterst voorzichtige manier waarop Stalin in zijn buitenlandse politiek op de Balkan opereerde en het feit dat de Sovjets zich voor zover bekend wat Griekenland betreft, loyaal hielden aan de overeenkomst met Churchill van oktober 1944, lijkt het meer een vermoeden van Westerse diplomaten in het licht van de Koude Oorlog dan een waarschijnlijkheid. Mocht er druk van Stalin zijn geweest op de KKE, dan lijkt het veel op een cynische opoffering van de Griekse communisten voor het eigen belang van de Sovjetunie: een ervaring met politiek bedrijven door een grote mogendheid die de Grieken niet voor het eerst en het laatst ondervonden.

Hoe speculatief de verklaringen voor de beslissing van Zachariadis c.s. vooralsnog ook mogen zijn, de uitweg die de KKE en het DL uit het dilemma kozen liep in ieder geval in de richting van de roemloze ondergang van de guerrilla op de hellingen van de Vitsi en Grammos in augustus 1949.

Conclusie

Tijdens de bezetting door de As-mogendheden werden reeds bestaande politieke tegenstellingen verscherpt, vooral omdat de communisten, die voor

³⁵ Clogg/SH, p.163.

³⁶ Kofos, p.28. Ulam, Adam B., *Stalin: the Man and his Era*. London 1974, p.686.

de oorlog nauwelijks meer een factor van betekenis vormden, erin slaagden een dominante positie in veruit de grootste verzetsbeweging te verwerven. Na de aftocht van de bezetters geraakten de tegenstellingen tot een kookpunt door het ontstane machtsvacuüm, dat door de uit ballingschap terugkerende regering op weinig adequate wijze werd opgevuld, en door de frustraties binnen het EAM/ELAS dat niet de vooraanstaande rol in de politiek bleek te kunnen spelen die het zichzelf had toegedacht. Bij dit alles kwamen nog de omvangrijke moeilijkheden veroorzaakt door oorlog en bezetting, in het bijzonder de economische chaos en het enorme vluchtelingenprobleem in steden als Athene en Thessaloniki, die werkten als olie op het vuur. Verschillen van mening over de samenstelling van de strijdkrachten en de ontwapening van de guerrilla, over de aanpak van collaborateurs, over het tijdstip van de verkiezingen en het referendum inzake de monarchie, alsmede het groeiende geweld van (ultra) rechts tegen al dan niet vermeende communisten, droegen hun steentje bij aan het verdiepen van de kloof tussen de regering in Athene enerzijds en het EAM/ELAS en de KKE anderzijds.

Dat de KKE de verkiezingen van 1946 boycotte en daardoor zichzelf min of meer buiten spel zette, was een tragische blunder. Daardoor bemoeilijkten de communisten voor zichzelf de parlementaire weg in een stadium dat deze in wezen nog hun voorkeur had. De regering van haar kant liet zich de kans tot een vreedzame oplossing van de crisis te komen ontglippen, door de afspraken van Varkiza niet of nauwelijks uit te voeren. Daardoor ontstond een situatie waarin men onvermijdelijk afgleed naar de derde en laatste ronde van de burgeroorlog.

De nederlaag van het Democratisch Leger werd veroorzaakt door een aantal factoren die op elkaar inwerkten, zoals het effect van de Amerikaanse steun voor Athene en de overschatting door de KKE van de mogelijke hulp uit het Oostblok, vooral na de overgang op een conventionele militaire strategie, die op zichzelf al desastreus was. Voorts speelden de keuze van de KKE voor Stalin in diens conflict met Tito en de groeiende impopulariteit van het DL onder de Grieken een rol. Dit laatste vond zijn oorzaak in het overbrengen van duizenden kinderen naar het Oostblok, het groeiende belang van Slavo-Macedoniërs in het DL en tenslotte, in de laatste fase van de strijd, de openlijke keuze voor een verenigd en autonoom Macedonië.

Het zicht op de burgeroorlog wordt gecompliceerd door het optreden van de *buitenlandse factor*. De internationale spanningen die tot de Koude Oorlog leidden waren rechtstreeks van invloed. Enerzijds was de KKE vrijwel volledig afhankelijk van hulp uit het Oostblok, anderzijds was er de Amerikaanse interventie, die Griekenland uiteindelijk voor jaren tot een soort cliëntstaat van de VS maakte. De Truman-doctrine lag aan de basis van een jarenlang huwelijk tussen Griekenland en de Verenigde Staten, een huwelijk

dat, gezien de latere ontwikkelingen, allerm minst harmonisch bleek te zijn.

Tenslotte kreeg de nog steeds gevoelig liggende Macedonische kwestie eveneens een oost-west dimensie, waarvan in dit geval, vooral door het onhandige opereren van de KKE, de regering en haar Amerikaanse bondgenoot profijt trokken. Zij kwamen uiteindelijk als de overwinnaars uit de bus, een overwinning die werd voorgesteld als een zege voor de democratie. In hoeverre die voorstelling berustte op een misvatting is een onderwerp dat nog steeds volop ter discussie staat.

Kees KLOK